

बसवंत
हनी बी फेस्टिव्हल
दि. २१ ते ३० डिसेंबर २०२३
बसवंत गार्डन, मुखेड रोड,
पिंपळगाव बसवंत,
ता. निफाड, जि. नाशिक
(सकाळी १०.००
ते सायंकाळी ०५.००)

मधुवार्ता

मध उत्पादनात भारताची आघाडी

जागतिक अहवालानुसार जगातील एकूण ९.२२ कोटी मधमाश्यांच्या वसाहतींपैकी १.३० कोटी वसाहती भारतात (मधपालकांकडील तसेच जंगलातील एकूण वसाहती) असून मधमाश्यांच्या सर्वाधिक वसाहती असलेला भारत हा प्रथम क्रमांकाचा देश आहे.

भारतामध्ये मध उत्पादनात मागील दशकामध्ये चांगली प्रगती झाली आहे. अनेक सेवाभावी तसेच खासगी संस्थांबरोबरच सरकारी संस्थांच्या प्रयत्नांतून देशामध्ये मधुक्रांतीला खऱ्या अर्थाने सुरुवात झालेली दिसते. मागील तीन वर्षांपासून भारत सरकारच्या वतीने मधुक्रांतीसाठी विशेष प्रयत्न केले जातात. देशाचे पंतप्रधान तसेच अर्थमंत्री यांच्याकडून याबाबत अनेकदा उल्लेख झाला आहे.

या सर्वांच्या प्रयत्नांतून आज देशामध्ये मधाचे उत्पादन १.२५ लाख टनांपर्यंत पोहोचले आहे. जगामध्ये एकूण १९.३० लाख टन मधाचे उत्पादन मिळते. त्यापैकी चीनमध्ये पाच लाख टन मधाचे उत्पादन होत असून, चीन आज सर्वात जास्त मध तयार करणारा देश आहे. भारतानेही मागील दशकामध्ये यात प्रगती केल्यामुळे आज भारत जगामध्ये पाचव्या क्रमांकावरील मध उत्पादक देश झाला आहे. २००५-०६ मध्ये देशामध्ये फक्त ३५,००० टन मधाचे उत्पादन होते. म्हणजेच मागील १५ वर्षांमध्ये मधाचे उत्पादन ३.५ पटीने वाढले आहे. वाढलेल्या मध उत्पादनालाच 'मधुक्रांती' असे म्हटले जाते. जगामध्ये चीन, तुर्की, अर्जेंटिना, इराण, युकेन, भारत, अमेरिका, रशिया, मेक्सिको हे सर्व महत्त्वाचे देश आहेत, जेथे मधाचे उत्पादन मोठ्या प्रमाणात घेतले जाते.

मधमाशी पालनाचे व्यापारीकरण गरजेचे

जागतिक अहवालानुसार जगातील एकूण ९.२२ कोटी मधमाश्यांच्या वसाहतींपैकी १.३० कोटी वसाहती भारतात (मधपालकांकडील तसेच जंगलातील एकूण वसाहती) असून मधमाश्यांच्या सर्वाधिक वसाहती असलेला भारत हा प्रथम क्रमांकाचा देश आहे. चीनमध्ये ९१ लाख वसाहती असूनही त्यांचे मधाचे उत्पादन ४.५० लाख टन आहे. भारतामध्ये मधमाश्यांच्या वसाहती जास्त असल्या तरी आजही पाहिजे त्या प्रमाणात मधमाशी पालनाचे व्यापारीकरण झालेले नाही. देशामध्ये आजही फक्त ९५९१ नोंदणीकृत मधमाशी पालक असून त्यांच्याकडे १५.३२ लाख वसाहती आहेत. महाराष्ट्राचा विचार केला तर फक्त ६६ नोंदणीकृत मधमाशी पालक असून त्यांच्याकडे ७९६७ मधमाश्यांच्या वसाहती आहेत. आज देशामध्ये उत्तर प्रदेश, पंजाब, हरियाणा, बिहार, राजस्थान या राज्यांमध्ये नोंदणीकृत मधपाळ आणि त्यांच्याकडे असलेल्या मधमाश्यांच्या वसाहती जास्त प्रमाणात आहेत. भारतातून अमेरिका, संयुक्त अरब अमिराती, सौदी अरेबिया आणि कतार यासारख्या देशांमध्ये वर्षाकाठी ५५ ते ६० हजार टन मधाची निर्यात होऊन ६०० ते ७०० कोटी रुपयांचे निर्यातमूल्य मिळते. जगातील इतर देशांबरोबर तुलनात्मक विचार केला तर चीन हा जगातील सर्वात मोठा मधाचा निर्यातदार असून या एका देशाचा वाटा ११.८ टक्के आहे.

यापाठोपाठ युक्रेन, पोलंड, न्युझीलंड, हंगेरी यासारख्या अत्यंत छोट्या देशांचा क्रमांक लागतो. जगातील एकूण निर्यातीमध्ये भारताचा वाटा फक्त ५ टक्के असून निर्यातीमध्ये ६ वा क्रमांक लागतो. यावरून एक लक्षात आले असेल की भारताचा मधमाशी वसाहतींमध्ये पहिला क्रमांक, मध उत्पादनामध्ये पाचवा क्रमांक आणि मध निर्यातीमध्ये सहावा क्रमांक आहे.

निर्यातीला व्यापक संधी उपलब्ध

भारतामध्ये मध उत्पादनाला तसेच निर्यातीसाठी फार मोठी संधी आहे. एक तर आपल्या देशामध्ये मधाचे सेवन अत्यंत कमी केले जाते. १३५ कोटी लोकसंख्या असलेल्या देशामध्ये फक्त ५० ते ६० हजार टन मधाचे सेवन होते. यावरून मधाचा किती कमी वापर होतो हे लक्षात येईल. आज रोजगाराच्या इतर संधी कमी होत असताना मधमाशी पालन व्यापारी पद्धतीने केले तर नक्कीच मोठ्या प्रमाणात रोजगार मिळू शकतो. देशामध्ये पश्चिम बंगालमधील सुंदरबनचा मध अत्यंत मधुर असून त्याला जगामध्ये मोठी मागणी आहे. अर्थात यासारखी अनेक उदाहरणे प्रत्येक राज्यामध्ये आहेत. सह्याद्री पर्वताच्या रांगा असोत की निलगिरी हिल्स, प्रत्येक ठिकाणी नैसर्गिक मधमाशी पालनाला मोठा वाव आहे. तसेच प्रत्येक राज्यामध्ये विविध पीक पद्धतींमुळे तेथेही मधमाशी पालन मोठ्या प्रमाणात होत आहे आणि पुढेही

मोठा वाव आहे. भारतामध्ये मधमाशीच्या उपलब्ध असलेल्या वसाहती, एकूण पिकाखालील तसेच जंगलांखालील क्षेत्र यांचा विचार केला तर देशामध्ये कमीत कमी ७ लाख टन मधाचे उत्पादन सहज घेता येईल. अर्थात यासाठी व्यापारी तत्त्वावर मधमाशी पालनाला प्रोत्साहन देण्याची गरज आहे.

संगोपन तंत्रात सुधारणा आवश्यक

‘हिमालयन इन्स्टिट्यूट ऑफ बायोसेफ्टी टेक्नॉलॉजी’च्या शास्त्रज्ञांच्या म्हणण्यानुसार, आज मधमाश्या पालनासाठी जी पारंपरिक पद्धती आहे, त्यामध्ये सुधारणा करून नवीन पद्धत विकसित केली तर आहे त्या वसाहतीतून कमीतकमी दुप्पट उत्पादन मिळविता येते. मधमाशी पालन जोपर्यंत व्यापारी तत्त्वावर मोठ्या प्रमाणात सुरू होत नाही तोपर्यंत त्याचा पाहिजे त्या प्रमाणात संशोधन, प्रचार आणि प्रसार होणार नाही. मधमाशी पालनामध्ये महाराष्ट्र फारच पिछाडीवर आहे. महाराष्ट्रामध्ये लाखो वसाहतींचे सहजपणे संवर्धन करून मधाचे उत्पादन वाढविता येईल. परंतु आज फक्त हजारांच्या संख्येतच मधमाश्यांच्या वसाहती आहेत. पुढील कमीत कमी २५ ते ३० वर्षे मधमाशी पालनाच्या फार मोठ्या संधी राहणार आहेत याचा विचार करून, या व्यवसायाकडे आजच्या तरुणांना आकर्षित करण्याची गरज आहे.

(सौजन्य : पूर्वा कृषिदूत परिवार)

मधुघट

पिकांच्या परागीभवनात मधमाश्यांचा ८० टक्के वाटा

फुलांना असणारे विविध गंध, आकार, रचना आणि रंग यामुळे फुले कीटकांना आपल्याकडे आकर्षित करतात. नंतर त्यांना देठापाशी स्त्रवणारा गोड पुष्परस देतात. त्यांच्याकडून आपला कार्यभाग साधून घेतात म्हणजेच फुलातील स्त्री बीज आणि पुं बीज यांचे मिलन घडवून आणतात. निसर्गात वनस्पतींमध्ये परागीभवनाद्वारे बीजधारणेकरिता कीटकांची मोठ्या प्रमाणात गरज भासते. यात मुख्यतः मधमाश्या, गांधील माश्या, भुंगेरे, फुलपाखरे, पतंग, फुलकिडी वगैरे कीटकांचा समावेश होतो. याशिवाय वारा, काही पक्षी व प्राण्यांचाही समावेश होतो. परंतु या सर्वांमध्ये सुमारे ८० टक्के वाटा या मधमाश्या उचलीत असतात. कारण

मधमाशी तिच्या अन्नासाठी म्हणजे पराग आणि मकरंदासाठी आजुबाजूच्या १ ते २ किलोमीटर परिसरातील वनस्पतींवरील फुलांना भेटी देत असते. केसाळ शरीररचना असलेली मधमाशी परागकण गोळा करताना आपले शरीर फुलांवर एक प्रकारे घासून पुढच्या फुलाकडे जात असते. शरीरावरील केसांवर लटकलेले परागकण मागील पायांवर असलेल्या परागपरडीमध्ये गोळा करून ते पोळ्यात साठवले जातात. यावेळी मधमाशीचा संपर्क जेव्हा स्त्री केसराच्या अग्राशी येतो त्यावेळी त्या चिकट टोकास हे परागकण चिकटतात. अशा प्रकारे नैसर्गिकरित्या खूप छान परागीभवनाचे कार्य मधमाशीकडून घडत असते. (संकलित)